

Váradai Disputa – 1569. október 20-25

„Szeretem az én Krisztusomat, hogy vérét kiontotta, valóban szenvedett és meghalt, lelkével pedig arra indít, hogy életemet kezébe adjam és bizonyos legyek, hogy megőriz és örök életet ad.”¹⁾

Bevezetés

Dávid Ferenc (1520-1579) a reformáció egyik magyar vezéregyénisége, aki Kolozsváron született iparos családból. Iskolái befejezését követően Wittenbergben tanult. Miután külföldről hazajött, Besztercén, Petresen és Kolozsváron, mint katolikus iskolaigazgató majd lutheránus lelkész működött, majd 1559-ben Kálvinista vallásra tért. Németországban megismert új gondolatok életcélját hamar a *tiszta jézusi kereszténység helyreállítása*-ként határozták meg, ami számára az igazság teljes szabadságban való kereséséhez való jogot is jelentette.

A mohácsi csata utáni bizonytalan helyzet és Erdély vallási hagyatéka szinte előkészítette a lelki talajt a reformáció új eszméinek. Az „*unitárius*” elnevezés az Isten oszthatatlan egységét valló egyistenhívőt jelent és először az

1600. évi lécfalvi országgyűlés vallási határozatában fordul elő.²⁾

AZ VÁRADI DISPUTACIONAC AVAGY VEBTELKEDÉSNEC, AZ EGY ATTYA ISTENRŐL, és annak Fiaról, az Iesus Christusról, és a fent Lélekről igazán valo elő fámlalásifa, Melly mindenic félneec akarattýából kezderett, Mind fent hauánac zo. napján: 1569, efitendőben.

ACTO. V.
Megíffítoc mint czelekőteec ez e hberceket:
En afit mondom, Hadiatoc b'k'it ő nekiéc, és ne
banczaroc őket. Ha emberektől vagyon ez
a tanacz és vgyekőzet, Elhomól, Ha
kedig líteről vagyon, Nem bont-
hatýítoc el: Mert heifába
atufakotec az lí-
ten ellen.

Franciscus Hunyady

COLOSVAROT.

1. 5. 6. 9.

Az Unitarizmus központi gondolata a minden egyén számára való vallásos szabadság biztosítása. Szerintük mindenkinek alapvető joga van az élet értelmének felelősségteljes módon való kutatásához, és az azokból való következtetések levonásához. Az unitáriusok sem egyénenként, sem testületileg nem emelnek kizárólagos igényt az igazság birtoklására, hanem egy bizonyos értékrenden belül minden unitárius azt hihet, amit igaznak érez.³⁾

Az unitárius reformáció megjelenését összekapcsoljuk az 1568 januárjában – Tordán tartott országgyűlésükkel, ahol az erdélyi rendek már az unitárius reformáció szellemében hoztak olyan határozatot, mely a lelkiismereti szabadság és a vallási türelem elvét hirdette. A törvény, amelynek egyik előkészítője Dávid Ferenc volt, ki nyilvánította, hogy hite miatt senkit sem szabad üldözni. *„A prédikátorok minden helyen hirdessék az evangéliumot, ki-ki az ő értelme szerint, és a község, ha venni akarja, jó, ha nem, senki rá ne kényszerítse... Nem engedtetik meg senkinek, hogy a tanításért bárkit is fogsággal vagy helyétől való megfosztással fenyegetsen, mert a hit Isten ajándéka /.../”* Nem kevesebb ez, mint annak megszóvegezése, hogy a hit értelmezésében sem világi, sem egyházi hatalom nem gyakorolhat nyomást a hívekre vagy a prédikátorokra. Isten igéjét, a Biblia szövegét mindenki úgy értelmezheti, ahogyan tudja és akarja.⁴⁾

Ez volt az a híres országgyűlés, ahol elsőként Európában határozatot hoztak a vallásszabadság biztosítására: *„A prédikátorok minden helyen hirdessék az evangéliumot mindenki az ő értelme szerint; és a közösség ha elfogadja, jó, ha nem pedig senkit ne kényszerítsenek arra amit lelke el nem fogad; de mindenki olyan prédikátort tarthasson, amelyik neki tetszik. Ezért senki az előljárók közül, se mások a prédikátorokat ne bántsák, a vallásáért senkit ne szidalmazzanak, az előbbi szabályok szerint. Nem engedik meg senkinek, hogy*

a tanításért bárkit is büntessenek vagy fenyegetsenek; mert a hit isten ajándéka, ez hallásból van, a hallás pedig Isten Igéje által.”⁵⁾

Országgyűlés

Persze, sok mindent meg kellene látnunk a múltból, magam is arra törekszem, hogy legrövidebb időn belül minél többet bemutassak abból az időszakból, melyet fémjelzett az unitáriusokhoz köthető események sora. Az országgyűléssel kapcsolatos tudnivalókat azért vázoló, mert meg kell értenünk azt a különbséget, mely húzódik a zsinatok, illetve a hitviták között. Az országgyűlés -, bár időnként hitbéli kérdésekkel is foglalkozott, az ország ügyeinek igazgatása végett történtek, míg a zsinatok kétfelé ágaztak tevékenységükben. Egyik részben a vallással és intézményesített formájával kapcsolatosan hoztak döntéseket, míg a másik területet a hitvitázó zsinatok jelentették. Itt egymással szemben álló felek győzködték egymást saját maguk meggyőződéséről.

Amint már említettem, unitárius történetünkkel szorosan összekapcsolódik a vallásszabadság törvényének kimondása, hiszen a hagyományos meggyőződésen állók továbbra is ezt az időpontot tartjuk egyházunk megalakulásának is. Az országgyűlési határozatok sorában igen fontos helyet foglal el a lelkiismereti szabadságról megalkotott törvény, melynek itt helyet kívánok biztosítani.

A tordai országgyűlés határozata: *„Urunk ő felsége miképen ennek előtte való gyűlésibe országával közönséggel az religió dolgáról végezött, azonképen mostan és ez jelen való gyűlésébe azont erősíti, tudniillik hogy mindön helyökön az prédikátorok az evangéliomot prédikálják, hirdessék, kiki az ő értelme szerint, és az község, ha venni akarja, jó, ha nem pedig, senki kényszerítéssel ne kényszeritse, az ű lelke azon meg nem nyugodván, de oly prédikátort*

tarthasson, az kinek tanítása ő nekie tetszik. Ezért pedig senki a superintendensök közül, se egyebek az prédikátorokat meg ne bántassa, ne szidalmaztassék senki az religióért senkitől, az elébi constitutiók szerént, és nem engedtetik ez senkinek, hogy senkit fogsággal, avagy helyéből való priválással fenyegeßön az tanításért, mert az hit istennek ajándéka, ez hallásból leszön, mely hallás istennek igéje által vagyon”

Az 1571. január 6.-a és 14.-e között tartott marosvásárhelyi országgyűlés újra megerősítette a vallás- és lelkiismereti szabadságot: *„Az Isten igéje mindenütt szabadon prédikáltassék, a confessioért senki meg ne bántassék, se prédikátor, se hallgató.”* Ettől az esztendőtol kezdődően az unitárius vallás recepta religióvá, elfogadott vallássá vált Erdélyben.^{6).}

Zsinat

Az első hitvitázó zsinatot 1566. március 15-én tartották Tordán, hogy a Szentháromság kérdésében a kálvinista debreceni reformátorral, Melius Juhász Péterékkal felmerült vitás kérdéseket rendezni próbálják. A polémia sarkalatos kérdése a Szentháromság tana volt. Még ugyanazon esztendő áprilisában újabb nagy disputát tartottak Gyulafehérvárott. Az unitáriusok historikusai úgy emlegetik az eseményt, hogy az *„volt az unitárius vallás hajnalnyilata”*. A hagyomány szerint Dávid Kolozsvárra visszatérve olyan magával ragadó prédikációkat tartott, amelyek eredményeképpen a polgárság egy emberként tért át az unitárius vallásra. (Rövid ideig az új vallás neve is *„kolozsvári vallás”* volt.)^{7).}

Az 1568. március 8-17-i gyulafehérvári zsinaton találkozott újra Méliusz és Dávid. A zsinaton megjelent a fejedelem is, s vele Csáki Mihály kancellár, Békés Gáspár belső titkos kamarás más ud-

vari főemberekkel. A zsinat témája volt a Szentháromság és Jézus Krisztus öröktől való születésének kérdése. A vita egyik fél oldalára sem dőlt el, mindegyik kitartott a maga nézete mellett. Gyakorlatilag mégis az unitáriusok lettek a nyertesek. Első volt maga a fejedelem, János Zsigmond, aki Békés Gáspárral együtt csatlakozott az antitrinitárizmushoz, s példájukat követte hét belső titkos tanácsos, a főhaditanács, a fejedelmi tábla és a nemesség számos tagja.

A gyulafehérvári disputáció hatásának ellensúlyozására a tiszántúli és Tiszán inneni reformátusok zsinatok tartását határozták el, és Méliusz Nagyváradra. A zsinat a fejedelem jelenlétében folyt le 1569 októberében, aki Békés Gáspárt nevezte ki moderátornak. Békés a vita alábbi sorrendjét állapította meg: első nap az Atyáról, második nap a Fiúról, harmadik nap a Szentlélekről, negyedik nap Krisztus istenségéről vitatkozzanak. A viták hatására kb. 3000 ember tért át az unitárius hitre. A nép most is követte vezetőit: a fejedelem által követett irányt tartotta most már helyesnek az udvar, a nemesség és a nép is. Egyedül a szászok maradtak hívek Luther tanához Erdélyben, mint sajátos német hitvalláshoz.

Hitvita

A hitvitának természetesen számtalan fajtája és lehetősége van. Egyetlen rövid ismertetés keretében nehéz volna bemutatni a különböző zsinatokon lezajlott hitviták jegyzőkönyveinek, a róluk szóló egyéb beszámolóknak, az előkészítő és kísérő, nyomtatott és kéziratos traktatusoknak hosszú sorát.

Radnóton volt Erdélyben az első Servet-hitű hitvita. S mivel az 1560-as évek unitarizmusa egészen Servet hitén alapult, azt kell mondanunk, hogy az unitarizmus Erdélyben az 1558. január 2-án tartott radnóti zsinatig, illetőleg mivel a radnóti hitvitának történeti előzményei, miként a fentiek igazolják — Stancaronak 1554-ben

Erdélybe jöveteléig nyúlnak vissza, következőleg 1554-ig vezethető hiteles történeti adatokkal bizonyítható.⁸⁾

Dávid Ferenc 1566 januárjában a kolozsvári nagytemplomban tartotta első unitárius szellemű prédikációját, amelynek nyomán ismét felizzott a hitvitázó kedv a „*dávidisták*” és a reformáció lutheri és kálvini irányzatának képviselői közt. A korabeli krónikás szerint Erdélyben a köznép is a vallás kérdésein tépelődött, „*falun, városon étel-ital között, estve-reggel, éjjel és nappal*”, egy kálvinista lelkész arról panaszkodik, hogy még a parasztok is teológiai kérdésekkel zaklatják.⁹⁾

1566. március 15.-én, Tordán tartották az újabb hitvitát, ahol a hivatalos athanasiusi hitvallás helyett az apostoli hitvallást fogadták el. A második, 1566. április 24.-27. között volt megrendezve Gyulafehérváron. Erről kevés adat maradt fenn. Először vált világossá az az óriási különbség, ami a szentháromsághívők és az egyistenhívők között létezik. Ezekre a hitvitákra az volt a jellemző, hogy általában nem jutottak megállapodásra. Mindig eredmény nélkül végződtek. A viták után mindenik fél megírta a maga véleményét. A hitvitázók csupán annyiban egyeztek meg, hogy ezen túl a vallási kérdések tárgyalásánál ragaszkodni fognak a Biblia kifejezéseiseihez és keresik a megegyezés lehetőségeit.

A harmadik disputa az úgynevezett második gyulafehérvári hitvita volt, amely 1568. március 8-án kezdődött, s tíz napig tartott. Ez volt a sok hitvita közül a legnagyobb és a legtekintélyesebb, maga János Zsigmond fejedelem is részt vett rajta. Az unitárius irányzat képviselőiben Dávid Ferenc mellett jelen voltak az akkori unitárius nagyságok, míg a szentháromsághívők vezérszemélyisége Melius Juhász Péter volt. A szenvedélyes légkörű hitvita tárgyául Isten egységét, illetőleg háromságát választották. A disputa végkövetkeztetése az lett, hogy a fejedelem engedelmével továbbra is szabad az országban vitatkozni, ha a felek tiszteletben tartják a vallásszabadságot. A hitvita után mindkét fél részletes jegyzőkönyvet jelentetett meg, s magának tulajdonította a győzelmet. A valódi győztesek azonban az unitáriusok lettek.¹⁰⁾

Közismert volt Dávid Ferenc bibliaismerete. A Szentírást nála senki jobban nem ismerte, annak jelentős részét hely és szöveg szerint emlékezetből tudta idézni. Arator (Szántó) István erdélyi jezsuita, Báthori István fejedelem bizalmasa, Claudius Aquavivának, a rendfőnökének küldött levelében írja Dávid Ferencről, hogy „éles elméjű, erős emlékező tehetséggel rendelkezett, a szent iratokban a legjáratosabb úgy, hogy az Ó és Újtestamentum a kisujjában volt”.¹¹⁾

Nagyvárad hitvita

A hitviták gyors áttekintését követően rátérek a NAGYVÁRADI HITVITA körülményeinek ismertetésére, majd a jegyzőkönyv bemutatására. Ezt megelőzően hadd tegyek említést arról a valóságról, mely ma is foglalkoztatja azokat, akik közelebbről szembekerülnek a hitviták eseményeivel, ugyanis, a hitvitáknak két megjelenése ismeretes. Az egyik a történeti valóságot megrajzoló jegyzőkönyvek, fennmaradt iratok, tudósítások alapján áll össze, a másik viszont a korabeli irodalmi alkotások formájában, mint *vitadráma*. A kettő közt éles különbséget kell tennünk – amennyiben ez lehetséges. A nagyvárad esetében könnyű a dolgunk, hiszen mindkettő létezik, a debrecenivel kapcsolatosan viszont már sokkal nehezebben boldogulunk. A legfrissebb kutatások szerint ugyanis hajlanak némelyek arra, hogy megkérdőjelezzék a debreceni disputa létezését. Az unitárius történetírók némelyike viszont határozottan állítja, hogy valóban megtörtént. Erre majd a megfelelő helyen utalásokat találunk nemcsak Dávid Ferencről, hanem Méliusz Juhász Pétertől is.

Tudomásunk van arról, hogy először Nagyváradon 1567. dec. 4-én a helvét irányú esperesek hívták egybe a hitvitát, és pedig a dec. 14-én kelt meghívó szerint kizárólag vitatkozás céljából. A vita nem-hogy eredményt ért volna el, hanem bizonyos tekintetben még függőben is maradt, amennyiben Melius Péter máskorra ígérte Dávid Ferencéknek egy pár állításának igazolását. Ez a hitvita szolgált alapjául az antitrinitarius eredetű (valószínűleg Karádi Páltól írt) *Disputatio Debrecinensis* vagy *Válaszúti Komédia* c. satirikus drámának, melyet Kénosi Tőzsér János örökített meg s először Jakab

Elek tett közzé (1879.). Ebből a vitán részt vett jelentékenyebb egyéneknek a neve is megállapítható.

Úgy tűnik, mintha a hitviták komoly támogatásnak örvendének, amikor olvassuk, hogy „így midőn sem Dávid, sem a fejedelem nem bírták a szilárd göcsit megingatni hitében, s annál kevésbé az unitárius vallásra téríteni: adományokkal, aranyhegyek ígéretével próbálták eltéríteni. ez sem sikerült.”¹²⁾ Érdemeit persze egyáltalán nem csökkentette, hogy egy segítőtársat is melléje tudtak helyezni, Tordai Ádámot, aki az 1569 októberében tartott váradi hitvita jegyzőkönyve szerint a második napon igen felkészülten vitatkozott Dávid Ferencsel az angyalok természetéről, s akinek rendíthetetlen hit-hűségét már az is bizonyíthatja, hogy az unitárius szemléletű jegyzőkönyv lesajnálva és egyben meglehetősen indulattal beszél róla. Ezekből a mozzanatokból alakult ki az a kép, hogy a város kitartott a református vallás mellett, s bár alkalmanként idézték nagy Szabó Ferenc krónikáját arról, hogy itt is „*voltanak nagy hánykodásban a religio váltogatásban, mert majd fele a városnak , ugyan a naggya , az új haeresist, a Blandratáét bévette vala*”¹³⁾, mivel erre valló adatok nem kerültek elő, valójában nem tulajdonítottak jelentőséget megállapításainak. jelentősége van tehát minden eddig figyelmen kívül hagyott adatnak vagy megfontolásnak.¹⁴⁾

Dávid Ferencék nem egyszerűen számukra kedvező helyszínt akartak javasolni, hanem olyat, ahol Melius és egyházkerületének papjai és hívei már csak a nagy távolság miatt sem tudnak megjelenni. Számításuk be is igazolódott, hiszen forrásaink szerint a marosvásárhelyi összecsapás valóban elmaradt, s talán ennek pótlására folyt le az őszön Simádon egy disputa, amelyen az antitrinitáriusokat a partiumi misszió tagjai képviselték.¹⁵⁾ Dávid Ferencnek ebből a javaslatából nem szabad tehát föltétlen otthonos terepet biztosító erős antitrinitárius közösségre következtetni.¹⁶⁾

A partiumi unitáriusság megszületése és térhódítása az 1569. október 20-25 között tartott nagyváradi hitvitával kezdődik, melynek magyar nyelvű jegyzőkönyve¹⁷⁾ mindmáig fennmaradt, és aránylag tárgyilagos módon őrizte meg a disputa eseményeit az utókór számára. A jegyzőkönyvi tudósítás mellett érdekes információkkal szolgál

a fent említett Giorgio Biandrata 1569. október 31-én kelt levele, melyben a lengyelországi unitáriusoknak az erdélyi hittestvérek fényes győzelméről számol be. Ugyancsak ebből a levélből tudjuk, hogy a fejedelem és udvara szeptember 17-én indult útnak Nagyváradra, s az eredetileg tizenkét, Dávid Ferenchez csatlakozott lelkészek száma ötvenötre gyarapodott, akik Heltai Gáspár vezetésével indultak a disputa helyszínére. Arról viszont mindkét forrás említést tesz, hogy a váradi hitvita előtt Méliusz Péter és Dávid Ferenc már Debrecenben disputáltak.¹⁸⁾

Nagyváradon, a hagyomány szerint mintegy 3000-en álltak át unitáriusnak a hitvita hatására¹⁹⁾, de a történelmi hitelesség megkívánja, hogy ezt a számot kb. 300-ra csökkentsük. Fehér Dezső írja: „az tény, hogy 1566-ban unitáriussá lett a városkormányzó: Hagymássy Kristóf, továbbá Rhédey Ferenc nagyprépost, Csáki Mihály birtokos és sok birtokos nemes, valamint a városnak számos tagja.”²⁰⁾ Ugyanakkor arról is említést tesz, hogy a Nagyváradai Egyházközség 1598-ban még hivatalosan létezett, sőt ebben az időben még iskolájuk is volt. A gyülekezet első unitárius papja Basilius István volt, aki még a disputa évében kiment Belényesre, és ott unitárius egyházközséget alapított.²¹⁾ A Nagyváradai Egyházközség történetével kapcsolatosan az első biztos adat 1924-es. Az 1924-évi szórványgondozási jelentésben jelenik meg, mint a Kolozsvári Anyae gyházközség szórványa.²²⁾

A nagyváradai hitvita után a frontok lassan megmerevedtek. Egyre kevesebb remény maradt arra, hogy a két tábor egyesítése hitviták rendezésével még elérhető lesz. Méliusz és trinitárius társai a fejedelem előtt most már véglegesen kegyvesztettek lettek. Az unitáriusok pedig János Zsigmond támogatása mellett már olyan erősnek érezték magukat, hogy Erdély határain túlmenő terjeszkedésre is gondoltak. Méliusz minden ellenállása dacára is sikerült az unitarizmusnak legalább átmeneti időre a tiszántúli református egyházkerület Kőrös-Maros-táji alföldi részeibe behatolnia, s ott gyülekezeteket alkotnia.

A nagyváradai hitvita jegyzőkönyve

A váradai disputa jegyzőkönyvének összeállítója és kiadója Dávid Ferenc, a felséges királynak prédikátora volt. Ő képviselte az unitárius tanítást a Melius Péter debreceni plébános köré csoportosult reformátusokkal szemben. Dávid egy évvel később ismételt hivatkozott erre az iratra és a benne foglalt tételeket az ellenfél ferdtései miatt külön is közreadta. A váradai dispután János Zsigmond fejedelem is jelen volt és unitárius tanácsosa, Bekes Gáspár elnökölt. A vita név szerint említett szereplői a következők: Basilius István, vitézlő Bocskai György, Ceglédi György és Károlyi Péter váradai prédikátorok, Cracerus György, Erdődi Gáspár, Heltai Gáspár és Kozárvári Pál kolozsvári prédikátorok, Hollopeus Bálint egri prédikátor, Radics (Károlyi) Gáspár gönci plébános, Tordai Ádám vásárhelyi iskola-mester, Thury (Farkas) Pál, Vásárhelyi Ambrus.

Hitvita unitárius jegyzőkönyve. –A főrészt hat fejezetben az

Meglássátoc, mint ezelekötöe ez embe-
reckel: Én aszt mondom, Hadiatoc bé-
két ő nekíe, és ne banezatok őket.

Ha emberektől vagyon ez a ta-
naez és ügyeközet, Elbomol.

Ha kedig Istentől vagyon,
Nem bonthattjátok el:
Mert heiába tusakotoc
az Isten ellen.

COLOSVAROT,
1. 5. 6. 9.

erdélyi unitáriusok és a reformátusok között 1569. október 20–25 napjain tartott váradai disputa anyagát foglalja össze a vita szereplőinek ajkára adott párbeszédes formában. A végén: Az egy Atya Istenről és az ő Fiáról, a Jézus Krisztusról és a Szentlélekről való rövid vallása a prófétáknak és az apostoloknak írások szerint. A kolofon évszáma 1570. Szövegkiadását Nagy Lajos és Simén Domokos ren-

dezte sajtó alá: A nagyváradai disputatio. Kolozsvár 1870.

„Az erdélyi lelkipásztorok, kik az egy Atya Isten felől és annak ő áldott szent Fia a Jézus Christus felől, és ezeknek szent Lelke felől, a szentírás szerint egyértelemben vannak” – kezdődik a korabeli jegyzőkönyv, melyet 1569-ben jelentettek meg Kolozsváron, s melyet ma könnyedén kézbe vehetünk a fent említett, későbbi kiadók-nak köszönhetően.

1). Előszó olvasható a fennebb említett szerzők fogalmazásában.

2). A címlevél után előszó a Választott híveknek egész Magyarországon lakozóknak.

3). A fejedelem nevében Békés Gáspár vezette fel a hitvitát az első napon. Nyitó beszédében kihangsúlyozta, hogy a disputáció „legyen” és „értelemmel”. Meghatározta, hogy miként történik a hitvita:

- első nap: „*Ki legyen az egy Isten?*”

- második nap: „*Ki legyen az Atya istennek egyetlen fia?*”

- harmadik nap: szentlélekről

A-negyedik nap: Krisztus istenségéről fognak vitatkozni.

4). Kifejti Békés Gáspár, hogy a vita alkalmával nem állít ki igazoló iratot a fejedelem, de azt kívánja, hogy az igazolás a Bibliából történjen. Méliusz J. Péter felszólalása következett, melyben kilenc pontba szedve tárja elő elképzelését, melyre Dávid Ferenc röviden három pontban válaszolt, de meg kell jegyeznem, hogy bevezető mondatában egyfajta gúnyos megjegyzés található, miszerint ők is támaszthatnak volna feltételeket, de őket elsősorban az engedelmeség vezeti.

Ezt követi egy rövid imádság: „*Jáaruljunk a dicsőségnek Aty-*

Iarollyunc a düczőségnek Attyához, és könyeregüné¹ önekie, Hogy az igaz itéletnek, és értelemnek Lelkét adia meg minékünc. Hogy az igazt a hamistol meg választhassue, Es az igazt követhessüe, hogy a mennyei szent Attyánk-nac tanyituani lehessünc, az ő szent akaratyja szerént gyümölcszet teremthessünc, és ötiet düczöithessünc: Ámen: Mi Attyánk, ki vagy mennyekben etc.

jához és könyörögjünk önekie, hogy az igaz itéletnek és értelemnek Lelkét adja meg minékünk. Hogy az igazt a hamistól megválaszthassuk

és az igazt követhessük, hogy a mennyei szent Atyánknak tanítványi lehessünk, az ő szent akaratyja szerint gyümölcszet teremthessünk és ötiet dicsőíthessük: Ámen.” (11. old).

5). Méliusz imája követi, majd rátér Isten egységének bizonygatására, jól lehet, a négyesség kérdését feszegeti.

6). Ceglédi György, Váradi prédikátor teszi fel a kérdést, hogy Dávid Ferenc a pápisták ellen írta-e a hitvita cikkelyeit, mire Heltai Gáspár, kolozsvári prédikátor megkérdezi, hogy van-e különbség az ő egy Isten hitük és a pápistáké között? Akkor feleletet kap. Erre a fejedelem is érdeklődést mutatott a kérdés irányában, hogy végre láthassa: Milyen különbség van az ők és a pápisták tudománya közt „*az egy Isten felől*”, de nem akarnak beszélni erről, pedig többszörösen is fel lettek kérve rá.

7). Aztán folytatódnak a bizonyítások Isten Atyaságáról. Jó lenne átéreznünk az adott hitvita hangulatát ahhoz, hogy csakugyan velük legyünk egy teremben. Érdekesnek tartom Dávid Ferenc bizonyítási stílusát, amiként megközelíti az ügyet, amikor feltette a kérdést, hogy kit kísértettek meg a zsidók a pusztában? Pontosabban: „*Bizonyítsa meg Péter uram, hogy valahol az írás a Krisztust egy Istennek nevezi, és menten mellé állok, és övele együtt vallom, hogy nem csak az Atya, hanem a Fiú is azon egy Isten legyen.*” (20. old.)

Méliusz válaszában jelzi, hogy Dávid Ferenc nem azt bizonyítja, amit kértek tőle. Majd magyarázatot ad a maga szemszögéből, akit Dávid Ferenc helyre tesz, amikor kijelenti, hogy az Atya a vita tárgya és nem Krisztus. Majd Méliusz Juhász Péter fogadalmat tesz, hogy amennyiben nem sikerül megbizonyítania, akkor szégyenüljön meg és veszítse tisztességét a fejedelem előtt és Istennek gyülekezete előtt is. A bizonygatások tovább folytatódnak, főleg Méliusz Juhász Péter részéről, majd egy idő után közbevág Békés Gáspár és megkérdezi, hogy az angyal a csipkebokorban az egy Isten volt-e? A válasz egyértelmű: Krisztus! Dávid Ferenc válasza már unitárius a mi gondolkodásunkban és értelmezésünkben: „*Mert nem azt mondja: Én is*

cselekedtem az Ótestamentumban, hanem ezt mondja: Én is cselekedem. Jelen való cselekedetekről szól, nem elmúltakról. A jelen való cselekedet pedig vala az ő csodatétele, hogy a kórt meggyógyította vala az ő Atyjának ereje és hatalmasága által /.../” (28. old.)

Majd folytatja: *„Bizony hogy csodálkozom rajtad, minémű vakmerőséggel tekered és visszamagyarázod az írást.”* (29. old) Ezt

követően Hosszadalmasan sorolja Dávid Ferenc a megelőzően felsorakoztatott igazolások cáfolatát. Érdeemesnek tartom, hogy éppen a komma Johanneumot vegyük vizsgálat alá, de úgy,

Mellyet így számlála elő: Harman vadnac, kie bizonságot teszneq mennyben, Az Attya, a szolo Fia, és a Lélec: és e három egyec: De e mondásnac ninczen helye, Miért hogy nem szent Iános írta meg: Hanem idegen toldás és foldás, Es a régi igaz könyvekben nem találtatic. De ha szinte be vesszic is: azért ugyan nem nagy füstöt teszneq aval. Mert inkább nékunc szolgál, hogy nem a mű ellenkezőkneq. Szent Iánosnac 5. és. 15. részéből világos magyarázatot kivehetni ez igékneq. Az Attya bizonságot teszen az ő Fia felől. A Fia is bizonságot teszen ömaga felől, hogy ez világnac ő legyen világossága: A szent

ahogyan vélekedett erről Dávid Ferenc. *„Hárman vannak, kik bizonságot tesznek a mennyben, az Atya, a szolo Fia és a Lélek és e három egy. De e mondásnak nincsen helye, miért, hogy nem szent János írta, hanem idegen toldás és foldás és a régi igaz könyvekben nem találtatik. De ha szinte bevesszük is, azért ugyan nem nagy füstöt tesznek aval. Mert inkább néküink szolgál, hogynem a mű ellenkezőknek,”* (32. old) vagyis a velünk ellenkezőknek.

Ami az én, de mindnyájunk olvasatában azt jelenti, hogy a megelőző bizonyítékok némelyike Dávid Ferencet, azaz az unitárius gondolkodást igazolja.

Ceglédi is közbeszól Dávid Ferenc hosszas bizonyítását követően, amikor Pál apostollal kíván bizonyítani, mire Dávid Ferenc a következőket mondja: *„Bezzeg hamar találá a jámbor a cöveket. Azt kened Pál apostolra, melyről soha semmit nem írt. Sehol nem mondja Pál apostol, hogy Krisztus hozta ki a zsidó népet Egyiptomnak fogságából.”* (35. old.)

Kolozsvári Pál, kolozsvári prédikátor folytatja, és további bizonyításra szólítja fel Ceglédit, aki válaszol, de erre a következőképpen felel Kolozsvári: *„Az igen hitvány argumentum ez, György uram. Mert mind az első, mind a másik mondás hamis. Ezokáért tedd tova és mást hozz elő, jobbat annál.”* (36. old)

Enyhe vád következik Méliusz Juhász Pétertől majd hosszas bizonygatás saját igaza mellett, ami a Dávid Ferenc példáját követi, s azt bizonygatja, hogy nemcsak Isten, hanem Krisztus és a szentlélek hozta ki a zsidókat Egyiptomból. Dávid Ferenc megjegyezte, hogy bőbeszédűen szolt Méliusz Juhász Péter, amire ő röviden válaszol. Hét pontban foglalja össze válaszát, - ami szintén nem utal rövidsége -, aminek ez a summája: *„Nagy vakmerőség pedig az írásnak igazságát felforgatni és ahol Angyalokat nevez, Isten Fiát ott magyarázni.”* (43. Old).

Békés Gáspár arra kéri Dávid Ferenc-et, hogy hagyja holnapra a felelet további részét.

Második nap

8). A *„Második napon való vetélkedés”* Méliusz Juhász Péter imájával kezdődik. Érdeemesnek tartom a széljegyzet megjegyzését: *„Miért nem könyörög az ő háromságának”? A nap Radics Gáspár, gönczi plébános kérésével indul, aki többek nevében szól. A beszédben kitér a mindenkori királyok bölcsességére. „Ilyenek valának az Ótestamentumban Dávid, Jósafát, Józsiás. És Krisztus születésének utána nagy Constantinus Császár, mely az Niceum városban az egyházi szömélyeket egybegyűjtván Arriusnak a száját bedugasztala és annak eretnekségének véget veté /.../”* (47. Old) Ugyanakkor azt is kihangsúlyozza, hogy ők az igaz hit védelmezése érdekében vannak itt inkább, minthogy javaikat, vagy életüket mentsék. Arra kéri a fe-

jedelmet, hogy tiltsa meg Dávid Ferencnek a prédikálást a hitvita során. Egyben bírák kirendelését kérik, akik eldöntik majd a hitvita állását.

- A király beleegyezését adta a bírák kijelölésébe.
- Bekes Gáspár viszont ellenezte arra hivatkozva, hogy megelőzően sem használt semmit a bírák jelenléte.
- Méliusz Juhász Péter kijelenti, hogy nem menekülni akarnak, csak Pál apostol szerint jó rendet.

Istent, háromra. Hálákat adok önnek, Hogy engemet az ő szerelmes Fiának, az Iesus Christusnak esmeretire hozott: Könyörgök önnek, Hogy az ő szent Lelkének általa ebben engemet meg őrizzen, Adjon eszt és elmét, Hogy eszt a Christust, (Ki a Sidoknak botrányozás, A Görög bölcseknek bolondság, És a mostani világnak utálatosság), mondom ezt a megfeszült Christust meg oltalmazhassam szívémben, és azt mindenkoron bátorsággal megvallhassam és annak igaz esmeretiben mindvégig megmaradhassak: Amen: Adiad felséges Ur Isten, én men-

- Dávid Ferenc menti magát, hogy csak azért volt terjengős a bizonygatása, hogy a jelenlévők is megértsék az általa hirdetett igazságot. Majd imádsággal folytatja: „Hálákat adok önnek, hogy engemet

az ő szerelmes Fiának az Jézus Krisztusnak esmeretire hozott. Könyörgök önnek, hogy az ő szent Lelkének általa ebben engemet megőrizzen, adjon eszt és elmét, hogy ezt a Krisztust, (ki a zsidóknak botrányozás, a görög bölcseknek bolondság és a mostani világnak utálatosság), mondom ezt a megfeszült Krisztust megoltalmazhassam szívémben és azt mindenkoron bátorsággal megvallhassam és annak igaz esmeretiben mindvégig megmaradhassak: Amen.” /.../ (49. Old.)

Belenyugszik Dávid Ferenc a kívánságba és egyben kijelenti, hogy bízzuk az ítélezést a gyülekezetekre. A tegnapi befejezetlen válaszára utal, és ott folytatja bizonygatását. Ismételten hosszadalmas bizonygatásba kezd, melyben kihangsúlyozza többek között, hogy

csak egy Krisztus van, s így elveti azt a bizonygatást, miszerint jelen volt az ószövetségi eseményekben is.

9). Túri Pál lép be a képbe és felteszi a kérdést, hogy Isten szentlelke által hozta-e ki népét?

- Dávid Ferenc válasza egyértelmű: Isten ereje segítségével hozta ki népét.

- Méliusz Juhász Péter hangsúlyozza, hogy ez nincs sehol megírva, azt viszont nem vonják kétségbe, hogy Lelke által cselekszik Isten. Majd az angyalok kérdését hozza ismételtelen elő. Számunkra igen idegennek tűnik a fejtegetés, de megismerés kedvéért, hadd jegyezzem meg, hogy miről is szól a fejtegetés: Eszerint kétféle angyal van: teremtő Isten Angyal és teremtett Angyal.

- Dávid Ferenc válasza félreérthetetlen, amikor kijelenti, hogy: *„Az Angyal ugyan angyal. Az Isten ugyan Isten. A teremtő ugyan teremtő. A teremtett állat ugyan teremtett állat. Ezeket a szentírás össze nem zavarja. Ha megbizonyíthatod az Istennek ígéréből hogy teremtő Angyal Isten vagy, a te vallásod mellé állok és megvallom, hogy eddig az igazságot nem értettem.”* (56. Old).

Aztán majd hozzáteszi, hogy: *„Nagy dolog pedig ez, hogy az írás mindenütt az Úr Angyalának nevezi, tii pedig azt teremtő Isten Angyalnak meritek hinni.”* (58. Old.)

Így, hát megbizonyosodhatunk arról, hogy az angyalok Isten követői, akiknek imádásáról sehol nem olvashatunk a Bibliában. Imádásban egyedül Istent részesítettük.

- Ezt követően ismételtelen Méliusz Juhász Péter bizonygatja a teremtő angyalokról szóló felfogását.

- Dávid Ferenc válaszol és kijelenti: „*Ha az Istennek igazságát szeretnétek, könnyen összeférheténk.*” (61. Old)

- ezt követően rövid törés állt be az eseményekbe, hiszen erről

Mikor Dávid Ferencz ezeket mondana, és feleletit még el nem végezte volna, Thordai Adamnac, az Vásárhelyi mesternek fel forra csuprocskájá, és meg mutatvan kurta elmetskeiét, belé vága, és fecsegetésével és czacsogásával meg haboriga a disputaciót, és közbe szakasztá. De előszer Melius Peternek okoskodásra való feleleteket helyhesztöttüic ide: Annac vitánna Thordai Adamnac fecsegetésit szamlálljuc elő, Mellyecért szép nevet nyere, Hogy Monstrummac nevezé.

számol be a jegyzőkönyvi bejegyzés: „...*Thordai Ádám-nak, az vásárhelyi mesternek felforra csuprocskája, és megmutatván kurta elmécské-jét, belévága, és fecsegetésével*

*és csacsogásával megháborítá a disputációt és közbe szakasztá /.../*²³). (62. Old)

Majd folytatta Dávid Ferenc, hogy Méliusz Juhász Péter négy „*okoskodással*” próbálta bizonyítani saját igazát.

Az egyiket kiemelem, hiszen észlelhető az ellentmondás: Csofálatos dolog, hogy Krisztus önmaga hirdette Izsák fogantatását, de a saját magáét Gábrriel angyal hozta köztudomásra.

10). Tordai Ádám is kérdést tesz fel Dávid Ferencnek, melyre megkapta választ. Egy néhányszor „*lelabdáznak*” a teremtő és teremtett angyal ügyével, majd Méliusz Juhász Péter közbelép.

Heltai Gáspár lényegre tör, amikor kijelenti: „*Mit veszeködünk hejába és mit versengünk ezen, hogyha az Angyal teremtő, avagy teremtőtlen? Nem ez a kérdés, hanem ez: Hogy ha egygyé az Isten? /.../* (66. Old)

11). Méliusz Juhász Péter arra kéri Dávid Ferencet, hogy ne forgassa ki szavaikat. Majd csakugyan belátja, hogy tovább kell lépniük a disputációval. Dávid Ferenc megpróbálkozott igazságának összegezésével, de Károli Péter a háromság igazságáról még egyszer

nyilatkozott röviden. Két dologra kéri Dávid Ferencet: az egyik, hogy egymást meg ne „menesszék”, a másik, pedig, hogy rövid legyen válaszában, hiszen ez nem prédikálás, hanem disputálás.

Felteszi a kérdést: Micsoda az igaz Isten és micsoda az ember?

- Vásárhelyi Ambrus válaszol, aki kijelenti, hogy nekünk egy Istenünk van, az Atya, akitől származik minden. Az ember pedig okos állat, akit Isten képére és hasonlatosságára teremtett. (69. Old).

Károli Péter kérdezi: Hogyha Krisztus igaz Isten, és csak az Atya egy Isten, akkor következik, hogy Krisztus az Atya legyen...

- Vásárhelyi Ambrus, majd Károli Péter következik. Ez utóbbi megjegyzi, hogy Dávid Ferencék az Írás ellen cselekednek, amikor két egyenlőtlen Istent hoznak létre. Vagyis állítják, hogy a fiú alárendelt az Atyának.

- Dávid Ferenc helyre teszi a dolgot és kijelenti, hogy nem arról kell vitáznunk, hogy miképpen lehet Jézus Isten, hanem arról, hogy kicsoda ő. *„Mikor Krisztusnak istenségéről szólunk, másképpen nem szólhatunk, hanem hogy az Isten egy és egy az istenség. Mert nincs több egy ömagától való Istennél. Mikor azt mondjuk, hogy a Krisztus Isten, annak az egy Istennek teljes Istenséget tulajdonítjuk önekie, mely teljességgel őbenne lakozik. Mert, hogy ez lőn a felelet, hogy a Krisztus nem önmagától való Isten, hanem az Atyától, két egyenlőtlen Istent kene ránk.”* (70. Old).

12). Békés Gáspár kéri a disputálókat, hogy mielőtt Krisztus istenségéről vitáznának, azt megelőzően fejtsék ki álláspontjukat a szentírás alapján, hogy kicsoda Jézus?

- Károli Péter hangsúlyozza, hogy nekik is meg kell, magyarázzák, hogy mit értenek az alatt, hogy természet szerinti Isten, vagy idő szerinti.

- Heltai Gáspár megerősíti a fejedelmi akaratot és kéri, hogy fejtsék ki álláspontjukat Krisztusról.

- Károli menteni igyekszik a helyzetet, miszerint az eredeti feltételek ezt nem engedték meg, bár a fejedelem kívánsága szerint akarnak cselekedni.

- Méliusz Juhász Péter szívesen engedelmeskedik a fejedelem akaratának, de ehhez szükséges magyarázattal előállniuk

- Kolozsvári Pál kijelenti, hogy nekünk nincs olyan Krisztusunk, aki „*kettőből össze bélelt volna*” (72. Old)

- Méliusz Juhász Péter állítja, hogy az, aki minden „*állat*” előtt született, az egyenlő az Atyával és ő a Krisztus.

- ezt követően néhány labdadobás következik kettőjük közt, majd Hellopeus Bálint, egri prédikátor kifejti, hogy, aki elsősülött, az a többi előtt jár. Ebből tehát következik, hogy Krisztus elsősülöttsége minden teremtmény előtt feltételezi számára az Isteni helyet.

- néhány mondatváltás következik Dávid Ferenc és Hellopeus Bálint közt. Ez utóbbi megállapítja a második nap végén, hogy amennyiben eltérő magyarázatot mutatnak azonos gondolatra irányuló bibliai helyek, akkor az elsőt kell értelmezni és annak függvényében szemlélni a többit. A magam részéről el elhárító lehetőséget látok ebben a magyarázatban.

Harmadik nap

13). Dávid Ferenc imájával kezdődik: *„Könyörögjünk az vilá-gosságnak Atyjának, hogy onnét fejjül, mennyei erővel öltetessen fel az igaz lérelemnek és ítéletnek lelkét adja meg münékünk, hogy az ő szent igazságát követhessük és az ő szent tanítványi lehessünk és mindenekben a mü mennyei szent Atyánkat dicsőíthessük /.../”* (75. Old)

Majd Méliusz Juhász Péter imája következik, melyben arra kéri Istent, hogy ami igaz és Istené épülhessen, rontsa el azt, ami hamis.

- Dávid Ferenc ott folytatja, ahol a megelőző nap abban maradt, majd megnyilatkozását félbe szakítja Méliusz Juhász Péter. Kemény hangnemben fogalmaz: *„Te pedig, ki az egész Kereszténységet megháborítád, gondold meg, hogy a botránkozásnak kövéről szólunk, melyet miért, hogy megvetettél, megront, ha eszedbe nem veszed magadat. Lelkipásztor lövén meggondoljad, hogy számot kell adnod. Ha tudatlanságból művelted /.../, térj meg immár. Ha pedig vakmerőségből és tisztesség kívánásból, az Úr Isten rontson és szégyenütsen meg.”* (76. Old).

- megerősítést nyer a fejedelem részéről is az igazság kiderülése, majd Dávid Ferenc higgadtan megerősíti ugyanezt, aztán felteszi a kérdést, hogy melyik teremtés a nagyobb, az első, vagy a második?

- a következőkben Dávid Ferenc és Hellopeus Bálint közt folyik a vita. Kimondottan a teremtés körül történik bizonygatás egyik és másik fél részéről, melyben lényeges szempontnak bizonyul egy felvetett kérdés, hogy az első teremtéskor, amikor Isten megteremtette a világot, jelen volt-e Krisztus?

- Hellopeus Bálint kéri, hogy jegyezzék fel a jegyzőkönyvbe, hogy Dávid Ferenc nem tudta bebizonyítani, hogy az angyalok újjáteremtődtek krisztus által. Erre aztán Dávid Ferenc a következőket kéri, hogy feljegyezzék, hogy „*az egy Istenségben három különböző tulajdonságok legyenek.*” (81. Old)

- hosszasra nyúlt a fenti két személy vitája, hogy szükség volt-e az angyalok újjáteremtésére, vagy nem. Ennek szükségét magyarázza Dávid Ferenc, szükségtelen voltát bizonygatja Hellopeus Bálint. Hel-tai Gáspár arra kéri, hogy Krisztus világ teremtésében kifejtett tevékenységét bizonyítsák az Írás szerint inkább. Hellopeus Bálint így nyugtatja: „*Légy veszteg jó apám*”.

14). Dávid Ferenc arra kéri vitatársait, hogy Jézus jelenlétét bizonyítsák az első teremtéskor.

- a teremtés tematikáját a megváltási – üdvözülési kérdéssel nyitják. Dávid Ferenc bizonyítja, hogy Krisztus azért született, hogy Isten véghezvigye megváltási tervét, a másik fél ennél többet szeretne, azt is, hogy ott volt már az első teremtésben is. Dávid Ferenc summáz, amikor kijelenti, hogy János a zsidók hálátlanságát mutatja be Jézus iránt és semmit nem szól az első teremtésről.

- Hellopeus protestál, hogy ő bebizonyította, hogy Jézus ott volt az első teremtéskor. Dávid Ferenc is megtette ugyanezt, hogy ő is bebizonyította, miszerint nem volt ott.

15). Békés Gáspár felteszi a kérdést:”*Ama második személy, az öröktől fogván való Fiú egyenlő hatalmú volté az ő mennyei szent Atyjához?*” (88. Old)

A válasz: egyenlő hatalmú. Majd újabb kérdés következik: Amennyiben egyenlő hatalmú volt, akkor „miképpen adta hát az Atya Isten ennek a Fiúnak /.../ minden hatalmat?” (88. Old).

- néhány bizonygatás következik, melyről magunk is megállapíthatjuk Dávid Ferencsel, hogy bizony „*zűr-zavaros*”. Nehéz ugyanis átlátni azt a kettősséget, melyet bizonygatott a másik fél, amikor a szüztől születést és az első teremtésnél való részvételt bizonygatják. Aztán az már csak ráadás, amikor az isteni és az emberi ismét egygyé válik Krisztusban. Dávid Ferenc is azt ajánlja, hogy döntse el Istennek gyülekezete, hogy mi itt az igazság.

- Dávid Ferenc hosszas összegezését követően Méliusz Juhász Péter ismét megvádolja Dávid Ferencet, hogy összeháborítja a disputáció fundamentumát. Ajánlja, hogy a többi prédikátorok is beszéljenek, hiszen ezért gyűltek össze.

- a vita folytatódik, amikor Károli Péter Krisztus örök istenségéről szóló fejtegetésébe kezd. Dávid Ferenc hat pontban részletezi meglátását, miszerint sehol az Írásban nem szerepel, hogy más teremtette volna a világot, mint az egyedüli Atya. Sőt arra kéri, hogy mutassanak egy olyan helyet, ahol az apostolok ennek ellenkezőjét állítják, amikor azt említéék, hogy mindezt Krisztus tette.

- Károli Péter veszi át a szót és sorban haladna Dávid Ferenc megelőző bizonyításai mentén. Persze saját szemszögéből láttatva a dolgokat. Ezt nem teheti meg, hiszen közbevág Dávid Ferenc. Aztán egy igen érdekes megjegyzés következik, amikor Károli az „és” szócskába belekényszeríti Krisztus jelenlétét.

- A harmadik nap Dávid Ferenc rövid megjegyzésével zárul, melyben kihangsúlyozza, hogy az első teremtés pillanatában még

„ingyen” sem volt Krisztus. Én viszont nem zárom be a harmadik napot anélkül, hogy ne tegyek egy magyarázatot a két teremtés értelmezésével kapcsolatosan. Az első teremtéshez nincs semmi hozzáfűzni valóm, hiszen ismerjük a történetet, miszerint a semmiből Isten megalkotta a világot, benne az embert is. A második teremtés viszont ennél sokkal bonyolultabb, mert egybe esik Jézus születésével, világban történt megjelenésével. Az „új ég és föld” teremtése egy olyan értelmezést kapott, melyet akkor szinte szó szerint vettek. Azt jelentette, hogy megújult a világ, benne az embernek is meg kell változnia, de ehhez éppen Isten segítette hozzá azzal, hogy elküldte fiát. Eddig még nem is lenne baj. A nehézségek innen kezdődnek, hiszen a valóságos embertől, de isteni közreműködéssel született emberből ismét teljes jogú és személyű Istent kell képezni. Vagyis a két fiúból egyet, a három személyből (Atya, Fiú, Szentlélek) pedig szintén egyet. Ezért emlegette Dávid Ferenc, hogy időnként négy isteni személy van jelen, akiből egyet kell, megmagyarázzanak ellenfelei. Ő az egyedül való Isten következetes hirdetője maradt.

Negyedik nap

16). Dávid Ferenc kezdi imával, majd Károli Péter folytatja. Ima után a tegnapi napot summázza. Kijelenti, hogy „*Ferencz urammal*” kettőben nem egyeztek: először a Fiúval kapcsolatosan, akit nem fogadott el öröktől fogván létezőnek, hanem csak akkortól, amikor megszületett szűz Máriától. A második a Fiú Istenségével kapcsolatos. Dávid Ferenc tagadja, hogy öröktől való Isten a fiú.

- Dávid Ferenc visszautasítja a vádat, miszerint a próféták és apostolok tanítása ellen szólott, vagy tanított volna. Nem kérdőjelezi meg Krisztus istenségét, csupán a megjelenését hangsúlyozza és teszi egy későbbi időre, azaz születésével egy időpontra.

- figyeljük csak meg Károli Péter bizonygatásának furcsaságát, amikor így erősködik: „Úlj az én jobbomra, noha ez nem nevezi a Fiát, ugyan azért a Fiúról mondja. Azonképpen e két bizonyág: Te Isten, a te Királyi széked örökken örökké vagyon. És te Jehoua, Kezdetben fondáltad a földet: Mindenik a Fiáról vagyon.” 8100. Old.)

aszt mondia: Úlj az én Iobbomra, Noha nem nevezi a Fia, Vgyan azért a Fiuról mondia. Azonképpen e két bizonság: Te Isten, A te Kiralyi széked örökken örökké vagyon. Es: Te Jehoua, Kezdetben fondáltad a földet: Mindenik a Fiáról vagyon.

- Ennek az lett a következménye, hogy Dávid Ferenc a vásár-helyi iskolamester, Thordai Ádám példáját említi, akinek nem sikerült megfelelően bizonyítania, majd ugyanazt a „*bakot nyúzta*”, s arra kérte, hogy a textusból bizonyítson, pedig Isten ígéje megáll bizonyítás nélkül is – mondja Dávid Ferenc.

- úgy látszik, hogy Dávid Ferenc az újabb summázással elérte a célt, amikor kifejezésre juttatta, hogy csakis Isten a teremtő, sőt a második esetében is Ő. Ezt ismételten cáfolni akarja Károli, majd Méliusz Juhász Péter is erősködik, amikor kimondja, hogy mindhárom személy teremtő.

- a bizonygatások szinte más irányt vesznek – gondolhatjuk, amikor ilyent hallunk Dávid Ferencről, hogy a második teremtés „*Krisztus által*” történt. Erre felfigyel Károli Péter és kihangsúlyozza, hogy néha azt hangoztatja Dávid Ferenc, hogy csakis Isten a teremtő, máskor pedig bevonja Krisztust is. Nem szükség, de Békés Gáspár helyre teszi a dolgot, amikor hangsúlyozza, hogy mindenki hallotta, hogy mit mondott Dávid Ferenc. Eszerint mindkét teremtést Istennek, az Atyának tulajdonította, a másodikat pedig Krisztus általnak.

- Károli Péter tovább lép bizonygatásában. érdekes a társítás. Az ószövetségi „*nékem hajol meg minden térd*” egyértelműen Istenre vonatkozik, ám, amikor Pál apostol megismétli, akkor Krisztusra gondol. Így összefüggésbe hozza a teremtéssel is, hiszen ennek következtében Krisztus a teremtő.

- Kolozsvári Pál hozzászólásában legtöbbünk felfogásának előfutára, aki azt hangsúlyozza, hogy, amikor Pál apostol az ószövetséget idézi, akkor arra hívja fel a figyelmet, hogy milyen tisztességben részesítette fiát, hogy minden térd meghajoljon előtte és nem arra utal Pál, hogy ő teremtette a világot.

- a disputa folytatásaként tovább „*tusakodnak*” Ézsaiás próféta könyvében található jövendölés kapcsán, de állandóan visszatérő motívum a teremtés kérdése. Egyszer azonban Dávid Ferenc kijelenti, hogy „*.../ Pál apostol eképpen kezdi el a beszédet: a Krisztus azért holt meg. Az Atya pedig meg nem holt: azért az Atya nem Krisztus.*” (108. old)

- Dávid Ferenc újabb magyarázata következik, melyben felhívja vitatársai figyelmét, hogy meg kell különböztetniük az Ó és Újszövetséget. Az első Istenről szól, a benne található jövendölések pedig a Megváltó eljövétéről és nem a megszületett Krisztusról. Az apostolok és evangélisták pedig, amikor visszautalnak az Ószövetség jövendöléseire, akkor azonosítják Jézussal.

- a bizonyítgatás „fegyvereit” szépen cserélgetik a felszólalók, ami felkészültségükre utal. Károli mondja, hogy amennyiben a teremtő előtt hajol meg csupán minden térd, akkor Krisztus kimarad a tiszteletből, hiszen a térdhajtás egyben imádatot jelent. Erre Dávid Ferenc kijelenti, hogy Krisztusnak kijár a tisztelet, hiszen erre éppen

Isten ad „engedélyt”, amikor ezzel a megtiszteltetéssel felruházza Jézust.

17). Békés Gáspár fordítani kíván a vita menetén és felteszi a kérdést, hogy a szüztől született Krisztusnak kijár-e az imádat, vagy nem?

- Károli és Méliusz Juhász Péter rövid válasza következik egymás után, akik elutasítják, hiszen az emberi természet nem imádható. Erre aztán nem kíméletes Dávid Ferenc, amikor merészen megjegyzi, hogy *„Péter uramnak szokása ez, hogy csakhamar egyik beszédet a másikkal arcol csapja.”* (113. old)

Majd hozzáteszi: *„A hit oka a könyörgésnek”*. Isten azért adta nekünk Krisztust, hogy minket megszenteljen és üdvözítsen. Ezért, ha megvetik vita ellenfelei tiszteletét, ezzel bünt követnek el.

- Károli Péter azt hangsúlyozza ezt követően, hogy Dávid Ferenc állítja, hogy nem csak Istent kell imádnunk. Sőt kéri, hogy bizonyítsa be, ha Istenen kívül mást is kell imádnunk.

- Dávid Ferenc válaszából kiderül, hogy külön kell választanunk Istent és Krisztust. Így szétválasztandó a könyörgés és az imádás is.

- Károli rákérdez: Szabad-e azt imádnunk, aki nem teremtője mennynek és földnek?

- Az érkező válasz világos lehetett Dávid Ferenc előtt, de nem tűnik annak nekem. Így nem ismétlem, hanem inkább Erdődi Gáspár kérésére összpontosítok, aki arra kéri a fejedelmet, hogy segítsen végre megkeresni és szolgálni Isten dicsőségét, mert eddig a vitázók

saját gondolataik szerint magyarázták az írást, mellyel nagy botránkozásokat okoztak.

- Bekes Gáspár igazat ad a felszólalónak, majd megjegyzi, hogy mit tudjunk tenni, hiszen csakugyan mindenik a maga „*tiszteségét keresi*”.

- Mintha semmi sem történt volna, folytatja Dávid Ferenc a bizonyítást és három pontba rögzíti legfrissebb meglátását, mellyel bizonygatja Krisztus imádásának lehetőségét, hiszen Isten teljhatalmat adott neki.

- Méliusz Juhász Péter is hosszasan bizonyítja, hogy azért kell imádni Krisztust, mert egyenlő az Atyával.

- Dávid Ferenc hozzáteszi: „*Ha Istennek Fia, tehát nem azon Isten, mert senki önmagának fia nem lehet, hanem az ő atyjáé. /.../ Ha szinte megengedném is, hogy az ótestamentombeli cselekedetekről szólna, holott azokról nem szól, imez volna az igéknek értelme: Valamelyeket az Atya cselekedik, hasonlatosakat cselekedik a Fiú is.*” (119. Old.). Tehát értjük, hogy miként látja Dávid Ferenc a különbséget.

- szinte fordulat várható, amikor kijelenti Méliusz Juhász Péter, hogy azt a Krisztust imádják, akinek egyenlő hatalma van az Atyával. Erre pedig azt feleli Dávid Ferenc, hogy ebben az esetben nincs is különbség felfogásukban. Ezt viszont nem igazolja Méliusz Juhász Péter. Majd visszatér egy előbbi tárgyra, melyben Jézus egyenlőségére utal a teremtő Atyával. Itt már Dávid Ferenc is kihangsúlyozza, hogy ebben nem ért egyet, hiszen az Írás csak egy teremtőről beszél, nem kettőről.

- Ugyanitt megjegyzi azt is, hogy már Debrecenben ígéretet tett a bizonyításra, ami egyben érdekes adatként is szolgál azok számára, akik tagadják a debreceni hitvita létezését. (120. Old). Vagyis arra kellene bizonytságot keresnie, hogy Krisztus önmagától való láthatatlan és halhatatlan Isten, mint az Atya.

- azonnal újabb ígéretet tesz, hogy bebizonyítja, amikor eljön annak az ideje, de most erre nincs lehetőség, hiszen másként van összeállítva a disputáció rendje.

- Erre a fejedelem felkéri, hogy most tegyen eleget a bizonyításnak, hogy tisztán láthassunk a dolgokban.

18). Méliusz Juhász Péter Zakariás k. 14. Részét hozza fel példának, melyből azt bizonyítja, hogy ott Krisztusról, az önmagától való Istenről szól a tudósítás. Erre Dávid Ferenc ellenzi a megállapítást, annál is inkább, mert feltesz egy kérdést, hogy jelenvaló dolgok vannak leírva, vagy jövődölések? Is – is a válasz, amivel Dávid Ferenc nem ért egyet, hiszen egyértelmű, hogy jövődölések olvashatók az idézett helyen.

- Békés Gáspár antropomorfizálja a helyzetet és felteszi a kérdést, hogy volt-e lába annak az „öröktől fogva levő Fiúnak”?

- Dávid Ferenc teszi helyre ezt a kérdést, amikor kijelenti, hogy ott Jehováról van szó, aki mindenütt jelenvaló. Majd hozzáteszi, hogy a „*prófétáknál jövődől dolgok úgy íratnak meg, mint jelenvalók az dolgoknak bizonyos voltáért. Írattatnak jövődől dolgok is, melyeknek beteljesítések a Krisztusban mutattatnak meg, miképpen az evangélisták írásokból nyilván vagyon.*” (123. Old).

- Aztán nem várt merészséggel a következőket mondja: „Kétféle megjelenését az Krisztusnak mutatja az írás. Egyszer, mikor szüle-

Két féle meg ielenését az Christusnac mutattya az írás. Egyszer, Mikor született és szenedet a mű bűnünkért. Masodsor: Mikor el íő itólni eleuoneket és hol-takat. Az harmadic, Hogy Angyali abrazatban az attyák-nac meg ielent volna, nem egyéb, Hanem emberi álom, és az Antichristustol talált szömfén vesztés, és hazugság.

tett a mű büneünkért. Másodszor, mikor eljő ítélni eleveneket és holtakat. Az harmadik, hogy angyali ábrázatban az atyáknak megjelent volna, nem egyéb, hanem emberi álom és az Antikrisztustól talált szömfényvesztés és hazugság.” (124. Old)

- ezt követően még „*dobnak egymásnak néhány labdát*”, majd arra kéri Békés Gáspár őket, hogy következő napra hagyják válaszáukat.

Az ötödik nap

19). Dávid Ferenc imájával kezdődik, majd Méliusz Juhász Péterrel folytatódik. (Megj. A széljegyzetben olvassuk, hogy Méliusz a háromsághoz akart fohászzkodni, de aztán Istent kérte.)

Az imádság további részében nemcsak értelmet kér, hanem annak lehetőségét is, hogy a megfelelő időben helyesen szóljanak. Majd kimondja, hogy „*.../ adj münékünk igaz értelmet, hogy a te szent Fiadnak valóságos istenségét és szent Léleknek megoltalmazhassuk és az nagyokat és bölcseket, kik engemet bolondnak és kábának mondtanak lönni megszégyenítsed.*” (127. Old.)

Aztán Dávid Ferencet kéri, hogy hallgassa meg türelmesen.

- Méliusz Juhász Péter is hivatkozik Debreceni vitatkozásukra, amikor vállalta Dávid Ferenc, hogy bebizonyítja Isten egyedüli teremtvő voltát. Ez nem sikerült neki – mondja Méliusz. Vállalja Méliusz, hogy bebizonyítja Krisztus egyedüli, láthatatlan és halhatatlan istenségét.

20). Békés Gáspár hangneme is eltérő az eddig megszokottaktól, amikor kimondja, hogy már Debrecenben is arra törekedtek, hogy bebizonyítsák, hogy Krisztus éppoly láthatatlan és halhatatlan,

mint az Atya, pedig Dávid Ferenc bebizonyította, hogy egyedül csak az Atya a teremtő Isten. „*Csodálkozom, hogy nem szégyelled*” – folytatja, hiszen ő, mármint Dávid Ferenc az újszövetségből bizonyított. Majd hozzáteszi: „*Tü pedig semmi egyebet nem műveltetek, hanem csak szofisztikálkodtatok. És igazán mondom, ha tü úgy bizonyítottatok volna dolgokat, mint ő, régen a dobot megütötték volna.*” (129. Old.)

- feltette a fejedelem a kérdést, hogy miért kívánja Méliusz, hogy „*Attyajfiai*” hozzanak ítéletet kettőjük igazságát illetően. A felelet egyszerű, hiszen javukat szolgálja. Egyfelől Isten igazságára, másfelől pedig tudós társainak véleményére számít, akikkel egy hiten van.

- Radicsit Gáspár kéri a fejedelmet, hogy állítson bírákat, akik majd meghozzák az ítéletet. A vita régóta folyik ugyanis és nem sikerül közös nézőpontra jutniuk. Sok kellemetlenség is került ebből, mint pl. hogy hazugoknak nevezte őket Méliusz Juhász Péter.

A fejedelem a következőket válaszolja: „*/.../ a mü birodal-*

A FELSEGEN KIRALY etc. Mü tollanc, és a másoktól tuncetec semmi bántástoc nem volt: Hogy pedig Melius Petencoc a mü szonkat meg mondottas, Hogy a mü Birodalmunkban nem Papálkodie, és a Místereket az igaz vallásért ne kergesse, A könyüket meg ne égesse, Senkit hittel az ő vallása mellé ne költözezen, Ez az oka: Mert a mü birodalmunkban, Miképpen arról ország végeze is vagyon, mü azt akarjuk, Hogy szabadság¹⁾ legyen. Továbbá, Tudgyuc, Hogy a hitt Istennek ajándékja, Es a lelki esmeret semmire orszac-

¹⁾ Szabadság.

munkban, miképpen arról ország végeze is vagyon, mü azt akarjuk, hogy szabadság legyen. Továbbá tudjuk, hogy a hit Istennek ajándéka /.../” (130. Old).

Amennyiben nem tetszik valakinek, akkor mehet a határon, a Tiszán túlra.

- Békés Gáspár kemény megjegyzése következik, amikor kifejti, hogy „*Igazsággal nem mondhatjátok, hogy én valakit közületek szidalommal illetem volna, hanem tisztem szerint, mikoron*

szeretetlenködtetek és a községet felindítottátok, akkoron szólítottalak meg. És mikor fenytékkal szólék amoda a községnek szólám, nem tünétek, de értem mit kívántok, hogy tümagatok mind peresek, mind bírák lönnétek. Pedig az igazság nem mutatja.” (131. Old.)

- Dávid Ferenc szólal meg és a következőket ecseteli: Méliuszék azt kívánják, hogy általuk történjen a döntéshozatal, de a büntetés kiszabása is. Jellemző magatartásukra, hogy mennyire követik a pápa gyakorlatát, amikor türelmetlenül viseltetnek a vitázó ellenféllel szemben, arra kényszerítve őket, hogy félreálljanak az addig vallott igazságuktól. *„Az én Istenem kezében vagyok. Ő szabad én velem, mit bocsát reám: De én mindeneket kész vagyok szenvednem az igazság mellett, a melyet tanítottam. Mert eleitől fogván tanításomnak célja csak erre nézett, hogy az egy teremtő Isten meg esmertessék, és felmagasztaltassék:” (131. Old.)*

Majd folytatja: Amennyiben szenvednem kell saját igazságomért, akkor nem kérem senki kezességét. Ezt követően hosszasan visszatér a tegnapi, téves bizonygatásra, melyben azt szerette volna bebizonyítani Méliusz Juhász Péter, hogy a zakariási leírásban Krisztusról van szó.

Azzal zárja Dávid Ferenc csakugyan hosszásra sikerült bizonygatását, hogy Krisztust megígéri az Ótestamentum, az Újszövetség pedig megadja.

Ezt követően váltakozva bizonygatnak, saját meggyőződésük felől, de csak g billen a mérleg nyelve. De halljuk csak Dávid Ferenc érvelését! A próféták írásai a Krisztus felől egy azon ígértből ered-

nek: Az asszonyállatnak magva megrontja a kígyó fejét, vagy Te vagy az Istennek fia, ki eljövendő vagy erre a világra. (138. Old.)

21). Vitélző Bocskai György arra figyelmezteti a disputálókat, hogy „*csendességgel*” vitatkozzanak és vegyék figyelembe, hogy jelen van a fejedelem is, amiért tisztességgel tartoznak.

- Dávid Ferenc feltesz egy komoly kérdést: Vallod-e azt a Krisztust, aki szentlélektől fogantatott és szűz Máriától született? Ismét kitérő válasz érkezik: „*Vallom Jehovának lönni, de nem azért, hogy fogantatott szent Lélektől és születött szűz Máriától, hanem örökkévaló Isten és az az örökkévaló Isten egyesült meg evel az ember Jézus Krisztussal.*” (139. Old).

A vita folytatódik, majd Dávid Ferenc kezdeményezi, hogy tegyen eleget Méliusz Juhász Péter tegnapi ígéretének, miszerint bizonyítja Krisztus egyedül való, örökkévaló és halhatatlan istenségét.

- Bocskai György megerősíti a fejedelem akaratát és kívánságát, hogy így történjen a további disputa.

- Ceglédi György arra kéri a fejedelmet, hogy az említett tárgyban folyjék a disputa, majd ha Dávid Ferenc és Méliusz Juhász Péter vitatkozni szeretnének, akkor szabadon megtehessek.

Dávid Ferenc a következőképpen fogalmazza meg kérését: „*Kérlek szerető Péter uram, ugyan betű szerént mutasd meg, hol nevezí az írás Krisztust láthatatlan és halhatatlan Istennek? Ha megbizonyítod, az Istennek igazsága és nevének tisztessége maradjon meg, én kész vagyok engednem. Ha pedig meg nem bizonyíthatod, ne versengj, hanem engedj te is az igazságnak.*” 143. Old.)

- Méliusz Juhász Péter bizonygatásba kezd. 1 Tim 6-ra utalva hosszadalmasan bizonyít. Majd Dávid Ferenc következik, ő sem kímélve hallgatóságát. A szócata folytatódik oldalakon át, amikor Dávid Ferenc kihangsúlyozza, hogy ellene van Jézus halhatatlanságának a kereszthalál is. Mindkét fél megteszi a maga összegezését, melyet követően Czeglédi György hamissággal vádolja Dávid Ferencet. Mire Békés Gáspár arra kéri, hogy bizonyítsa be az ellenkezőjét.

- Hellopeus Bálint javasolja, hogy a görög nyelet jól ismerők mondjanak ítéletet azokkal az igékkel kapcsolatosan, melyeket több értelmezéssel is használhatnak a fordításkor.

- Sasvári²⁴⁾. Gergely hivatkozik vesszőre és elválasztó szócskára is, de a végén kimondja, hogy az egyedül való Isten az Atya, a fia pedig Krisztus.

- Dávid Ferenc megjegyzi, hogy elege van e fölösleges szócsatából, mert már eléggé megbizonyosodott igaza, ennek ellenére jó hosszan értekezik még arról is, hogy Jézus bekövetkezett halála a test gyarlósága miatt van, élete pedig Isten hatalmának köszönhetően.

- Méliusz ravasz módon kérdéssel akarja kifordítani Dávid Ferenc szavait, de a kérdezett mindig helyesen visszatér az eredeti témához. Továbbra is helyesnek találja előbbi meglátását, miszerint ha Jézus halhatatlan lett volna, akkor nem halt volna meg, ha önmagától való, akkor nem szorult volna rá Atyjának segítségére, hogy életre keljen.

- Basilius Istvánt halljuk, amint megjegyzi: „*Noha a Krisztus*

Istensége láthatatlan és halhatatlan, nem következik azért, hogy a Krisztus önnemaga

Touábbá, Nem iol okoskodol az Istenségnec igejé-
nel, az egy Istennec neuére. Mert külemb ez, Hogy az
Attyánae, és a Fiunae egy Istensége vagon: Es külemb,
Mikor aszt mondiuc, Hogy az Attya, és a Fiu egy Isten.

halhatatlan és láthatatlan legyen. Mert a Krisztus az ő Atyjának ereje által cselekedett és támasztatott fel és az Atyjának dicsősége legyen benne. Továbbá nem jól okoskodik az istenségnek igéjével, az egy Istennek nevére. Mert külemb ez, hogy az Atyának és a Fiúnak egy istensége legyen. És külemb, mikor azt mondjuk, hogy az Atya és a Fiú egy Isten.” (153. Old).

- Méliusz rést gondol a helyzeten és már többször is megpróbált módszerét alkalmazva nemcsak kérdez, hanem ezzel össze akarja zavarna a kérdezettet. Sőt két istenség hirdetésével vádolja ellenfeleit.

- a fejedelem pártfogás alá veszi Dávid Ferencet és egyben arra kéri Méliuszt, hogy bizonyítsa be állítását.

- A válasz annyira homályos, hogy a széljegyzet is megörökíti: Maga Pál apostol sem értené Méliusz fejtegetését.

- Cracerus György szólal fel, többek közt arra kéri Méliusz Juhász Pétert, hogy hasonló homályos beszédekkel ne terhelje őket, annál is inkább, mert számot kell adnia Isten előtt, majd Békés Gáspár kijelenti: *„Úgy hát nem egy leszen az Istennek Fia, sem egyszer született, hanem kétszer. Nem egy az istenség, hanem kettő. Nem egyszer adta, hanem kétszer. Hol legyen ez a szentírásban? Nem felelet ez, hanem keresztfogás. Hogy azért valóban megérthessék a kérdést, meg is felelhessenek reá, ugyan írván add a kérdést oda. Ők is írva feleljenek meg.” (159. Old.)*

- Méliusz még egyszer nekirugaszkodik a megfelelő magyarázat előcsalogatásának, de nem sikerül. Annál is inkább, mert homályosnál sötétebb, amit mond, érthetetlen is ugyanakkor, de eltér a tárgytól. Békés Gábor berekeszti a napnak munkálatait.

Hatodik nap

22). Dávid Ferenc imádkozik, majd összegezi a tegnapi abban maradt kérdés. Végül megfogalmazza a következő formában: „Az istenség, mely az ember Jézus Krisztusban vagy, amaz öröktől fogva való született fiúé, ki egyenlő Isten az Atyához, avagy az Atyának teljes istensége, mely a szent Lélektől fogantatott Krisztusban vagy?” (161. Old)

- Hellopeus Bálint jelentkezik, hogy ő kapott megbízást, s így ő válaszol a feltett kérdésre.

- a fejedelem ragaszkodik, hogy Méliusz válaszoljon, aki felvette a kérdést. Persze helye van a többiek válaszának is.

- Bekes Gáspár a következőket mondja a hallottakra: „*Ezé a nyilvánvaló igazság? Kérd meg a községet, ha érti mit mondál? Sőt inkább tödd le az írást kezedből és ha tönnenmagad az kívül el tudod mondani, egy hordó borral tartozzam.*” (162. Old)

- Vádolják Dávid Ferencet, hogy Blandratával folyamatosan arra törekedtek, hogy kiforgassák beszédükben, a vitában szemben állókat. Erre aztán Dávid Ferenc védekezik, amikor arra utal, hogy vitatársai állandóan arra törekedtek, hogy keresztkérdésekkel homályossá tegyék Isten igazságát, s így elvették a lehetőséget az egyszerű keresztényektől, hogy ők is megértsék Isten igazságát, majd hozzátette: „*.../ az egyet hárommá csináltátok. Azonképpen az egy Krisztust is megváltoztattátok és ezt kettővé csináltátok. Egyik, ki azon Isten legyen /.../ ki az Atya, személyben pedig más. És a tii vallástok oly igen*

személyben helyesítettéte, Es az az egyet haromma csináltatoc: Azonképpen az egy Christust is meg változtattatoc, és ezt kettővé csináltatoc: Egyie, ki azon Isten legyen, állattában, ki az Atya, Személyben kodig más. Es a tii vallástoc oly igen ellenkőzie ömagában, Hogy sommiképpen még tii magatoc is egybe nem tudatoc gyalolni.

ellenkőzik őnmagában, hogy semmiképpen még tő magatok is egybe nem tudjátok gyalolni”. (164. Old.)

- Kiderül a fejedelem felszólalásából, hogy reggel, bizonyára a disputát megelőzően behívták Méliusz Juhász Pétert, akit arra kértek, hogy csakis lelkiismerete szerint szóljon, majd. Ennek ellentété tapasztalták mostani megnyilatkozásaiban. Erre váratlan kijelentést tesz Méliusz, amikor kimondja, hogy tulajdonképpen most bizonyosodott meg arról a Krisztusról, akit hirdetett. A tegnap és az éjszaka során ébredett rá arra, amit a disputa során ki is fejtett.

- a fejedelem megkérdezi: *„Ha csak mostan bújt fejedbe ez a Krisztus, amint te mondd, hát eddig micsoda Krisztust prédikáltál?”* (167. Old).

A fejedelem berekeszti a vitát azzal, hogy megvillantja annak újabb lehetőségeit, hiszen erre kész Dávid Ferenc bármikor. Sőt hangsúlyozza, hogy a részvételhez elég jövedelmük van, s így ez nem okozhat különösebb gondot. Végül pedig zárja az egész disputát, amikor kimondja, hogy *„/.../ látjuk, hogy csak elkerültek az igazságot és a kérdésre nem akartok felelni direkte, most a disputációnak véget vetünk, mert egyéb országunknak gondjai kényszerítettek /.../”* (169. Old).

Azt el nem hallgathatom, hogy a jegyzőkönyv Dávid Ferenc hozzá-

szólását tartalmazza, miszerint szavába vágott Hellopeus Bálint, s így nem tudta összegezni hitvallását.

Ezt teszi meg a továbbiakban az ismertetett munka függeléke:

Az **egy Istenről** szól az első rész, melyben azonnal kihangsúlyozza Dávid Ferenc, hogy „*egy legyen az Isten, mennynek és földnek teremtője, azt az egész derék szentírás bizonyítja. És jól lehet ez világnak nagyobb része egy Istenről teszen vallást, de azért az egy Isten ki legyen a szentírásnak folyása szerint nem minfnyájan esmerik.*” (171. Old).

Jézusról így ír: „*A mü Urunk Jézus Krisztus pediglen ennek, az egy Atya Istennek áldott szent Fia, ki öröktől fogva rendeltetett az egy Atya Istentől a mü dicsőségeinkre és üdvességünkre /.../*” (172. Old).

Elég hosszasan fejt ki felfogását Jézus személyével és istenségével kapcsolatosan, sőt kétszer is summázza az addig elmondottakat. Mielőtt a szentlélekről értekezne, a következőkkel zárja mondanivalóját: „*Ez az egy Atya Istennek és az ő szent Fiának, az Jézus Krisztusnak igaz esmereti és arról vallástétel a mü örökéletünk és üdvességünknek fundamentoma és nem török hit, avagy vallás.*” (175. Old.)

Ez az egy Atya Istennek, és az ő szent Fiának, az Iesus Christusnak igaz esmereti, Es arról vallás tétel, a mü örök életünk, Es üdvességünknek fundamentoma, Es nem Török hitt avagy vallás.

A **szentlélek** meghatározásában a következőket állapítja meg magyarázatait megelőzően: „*A szent Lélek az egy Atya Istennek hatalmas és mindenható ereje /.../*”. (175. Old).

Egyben azt is megtudjuk, hogy mennyi mindent cselekszik velünk Istennek ereje, amikor így nyilatkozik Dávid Ferenc: Isten a lelkével megtéríti a választottjait, aztán megvilágosítja, tanítja, oktatja, vidámítja és minden jó cselekedetre ösztönzi. Ez alkalmassá teszi teremtményeit arra, hogy ajándékként fogadják a szent lélek eme tevékenységét.

Hiszem, hogy Dávid Ferenc a vita során kívánta elvégezni összegezőként a hitvallásként is minősülő megnyilatkozását, hiszen a szentlélekről szóló bizonygatásában utal rá, sőt megnevezi Méliusz Juhász Pétert. Majd így zárja:

„Az Atya Isten, az ő szent Fiáért könyö-

rüljön rajtunk és tanítson meg

az ő útjára, Ámen:

Ámen.”

A jegyzőkönyv végén olvashatjuk: „Az Várad Disputációnak vége. Kolozsvárott anno Domini 1570.”

Nagyvárad komédia

Többféle elnevezéssel is találkozunk, amikor az unitárius drámairodalom e termékét emlegetik, vagy annak bemutatására törekednek. Jelen dolgozatban arra szeretnék csupán kitérni, hogy az idő szűke, elfogyta miatt, nem lehet szó ennek bemutatásáról, viszont érthetően fogalmazva azt mondhatom, hogy egy olyan drámával állunk szemben, melyben nemcsak a képzelet szülte meg a kor fontos kérdéseinek újravitatását, hanem egyszerűen a kor hozta magával a Ny- Európában már létező gyakorlat erdélyi változatát.

A *Nagyvárad dialógus* nem éri el a legjobb korai németországi darabok színvonalát, tömörségével, teológiai mondandója frissességével, a Czakó családban lezajlott konfliktus megjelenítésével, az olvasót meggondolkodtató, s egyáltalán nem sematikus befejezéssel visszahoz valamit a műfaj hőskorának időszakából. Ugyanakkor szembeötlők gyengeségei is. Az ötletes befejezés nem gradáció eredménye, hiszen Czakó elég egyhangúan mond időnként egy-egy átkot az erdélyi „eretnek ebekre”. Így aztán a mű valójában nem akkor fejeződik be, amikor református prédikátorunknak elfogy a tü-

relme, hanem amikor Szabó befejezi a János evangélium prologusához fűzött magyarázatát.

A helvét-unitárius hitvitákról három hitvitázó dráma emlékezik meg. Kisebb jelentőségű a „*Váradai komédia*” című, melyben a szerző egy magánvitát mutat be két szereplővel: a váradai háromság hívő házigazdával, Jacobus Czakó Turi, és unitárius vendégével, Stephanus Szabó Oroszházi, erdélyi „*unius dei cultor*”. Mindkét személy és maga a vita is költött. Az unitárius vallásról vitatkoznak anélkül, hogy egymást meg tudnák győzni. Végül is összevesznek, és a gazda elűzi vendégét. Jellemző a házigazda megállapítása unitárius vendégének bibliaismeretéről: „*Bizony mondom, hogy igen tudja forgatni az írást, az én földim, valahol tanulta*”²⁵⁾.

„*Árnyaltabban azonban akkor fogalmazunk, ha legalább ennyire fontosnak tartjuk azt is, hogy a konfliktus markáns felrajzolásával és a már méltatott befejezéssel mégis olyan mű maradt ránk, amely szemléletével az európai reformáció irodalmának legjobb darabjaira emlékeztet.*”²⁶⁾.

„*Nem pozdorjából sem szalmából építjük hitünknek vallását, hanem az egész derék szentírásnak folyásából*”²⁷⁾.

Forrásmunkák

Sor	Forrásmunkák
1	A brassói és szebeni gimnáziumok unitárius diákjai a XVI-XVIII. Században. KerMagv. 85/1979.
2	Alszei Zsolt, Magyar drámai emlékek. Bp 1914.
3	Aranyosrákosi Székely Sándor: Unitária vallás története Erdélyben. Kolozsvár. 1839.
4	Az váradi disputacionac avagy vetelkedes nec az egy Attva Istenről és annac Fiarol az Iesus Chrisfusrol és a Szent lélekrő igazán valo előszámlálása. Kv 1569(1570) A lev. (RMNY 286). Szövegkiadását Nagy Lajos és Simén Domonkos rendezte sajtó alá: A nagyváradi disputatio címen, Kolozsvár, 1870.
5	Balázs Mihály: A 16. századi magyar dráma
6	Balázs Mihály: Fikció és valóság Palaeologus Disputatio scholastica című művében
7	Balázs Mihály: Teológia és irodalom - AZ ERDÉLYEN KÍVÜLI ANTITRINITARIZMUS KEZDETEI
8	Balázs Mihály: Toroczkai Máté Marosvásárhelyen
9	Bodor András (fordító), újabb adatok egy négyszázéves perről. Ker. Magv. 77/1971.
10	Borbély I. Unitárius iskoladrámák a XVI. században. Itk. 1913.
11	Borbély I., Adalék XVI. százévi drámairodaimunk történetéhez. Ker. Magv. 44.(1909)
12	Borbély István Dr.: A mai unitárius hitelvek kialakulásának története, I. kötet. Kolozsvárt, 1925
13	Borbély István. A magyar unitárius egyház hitelvei a 16. században. Kv 1914.
14	Borbély István: Heltai Gáspár - Az unitarizmus Erdélyben;
15	Borbély István: A „Debreceni disputa” (Erdélyi Múzeum, 1912.),
16	Boros György, dr.: Az unitárius vallás Dávid Ferenc korában és azután. Kolozsvár. 1910.
17	Brevis enarratio dispvutationis Albanae. Gyv 1568.
18	Dávid Ferenc: Az egy ő magatol valo felséges Isfenről.
19	Dávid Ferenc: Első resze az Szent Irasnac
20	Dávid Ferenc: Refutatio scripti Georgii Maioris. Kv 1569
21	Dávid Ferenc: Refvtatio scripti Petri Melii. Gyv 1567. Epistola Dedicatoria
22	Dávid Ferenc: Rövid utmutatas az Istenec igeienc igaz értelmere.
23	De dualitate - Értekezés a kettős Istenségéről. (ford. Mákos Albert)
24	Erdő János, dr.: Az Unitárius Egyház történetének rövid áttekintése.

25	Esze Tamás, A debreceni disputa, Studia et Acta sorozatban II. Bp. 1967.
26	Fehér Dezső: Oradea-Nagyvárad kultúrtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve, Nagyvárad. 1933-1937
27	Ferencz József, Unitárius kis tükör. Cluj-Kolozsvár 1930.
28	Gellérd Imre ²⁸⁾ Dr.: Az unitarizmus megmaradásának és védelmének elvei Enyedi György prédikációiban - (1929-1980); Enyedi György Konferencia, Kolozsvár, 1997. szeptember 2-7.
29	Haner György (Historia ecclesiarum Trans-sylvanicarum. MAJNA FRANKFURT és Lipcse, 1694. 301.)
30	Heltai János; Balázs Mihály: Teológia és irodalom - Az Erdélyen kívüli antitrinitarizmus kezdetei;
31	Horváth János, A reformáció jegyében. Bp. 1967.
32	Jakab Elek (Dávid Ferencz emléke. Bp. 1879.
33	János KÉNOSI TÖZSÉR, István UZONI FOSZTÓ, Unitario-ecclesiastica historia Transylvania. Liber I–II
	Kathona Géza: A heidelbergi káté deformálódása az antitrinitarizmussal vívott harcokban. (A heidelbergi káté története Magyarországon) Bp. 1965.
34	Kénosi Tözsér János – Uzoni Fosztó István: Az Erdélyi Unitárius Egyház története. Kolozsvár. 2005.
35	Kénosi Tözsér János-Uzoni Fosztó István (Historia ecclesiastica Transilvano-Unitaria.
36	Nagy Lajos és Simén Domokos: Nagyvárad Disputáció – 1870.
37	Négyszáz év. 1568-1968. Kv 1968.
38	Pokoly József, Bogáthi magáról és Dávid Ferenczről. Ker. Magv. 37(1902)
39	Válaszúti György, A Petsi kerezttien rendnek meltatlan preaedikatoranak Valazuti Georginek Scarica Matheoal, az kevieknak tiszteletes és böcsületes praedilatoranak Petsen valo bezelgeteseknek. Kézirat
40	Varjas Béla: A reformáció drámái. (A magyar irodalom története 1600-ig. Bp. 1964.
41	Veress Endre (kiadó), Epistolae et acta jesuitarum Trans- sylvaniae temporibus principum Báthorry (1571-1613). Bp. 1911.
42	Zoványi Jenő és Révész Kálmán között e tárgyban folytatott polémia (Prot. Szle, 1894.),
43	Zoványi Jenő: Az 1544-i nagyvárad hitvita és Dévai Bíró Mátyás (Prot. Szle, 1916.)

Internetes források:

1	http://digit.drk.hu
2	http://gorzsonyi-eklezsia.shp.hu
3	http://hu.wikipedia.org
4	http://irodalom.elte.hu
5	http://kermagv.unitarius.com/magvetok
6	http://lexikon.katolikus.hu
7	http://magyar-irodalom.elte.hu
8	http://magyarszak.uni-miskolc.hu/kiadvanyok
9	http://mek.oszk.hu
10	http://www.epa.oszk.hu
11	http://www.gportal.hu
12	http://www.kislexikon.hu
13	http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu
14	http://www.unitarius.com
15	www.srta.hu
16	www.unitarius.hu

Jegyzetek:

- 1). Első része az Szent Irsnac: VII. prédikáció Jézusról.
- 2). <http://hu.wikipedia.org>
- 3). <http://hu.wikipedia.org>
- 4). Száraz Miklós György: Dávid pöre - Szentháromság-tagadók: istenyilkosok, hitvitázók, unitáriusok (1.) -2009. április 18
- 5). Dávid Ferenc: Rövid utmutatas az Istenec igeienc igaz értelmere.
- 6). Szegedi László: Az unitáriusok racionalizmusa
- 7). Száraz Miklós György: Dávid pöre - Szentháromság-tagadók: istenyilkosok, hitvitázók, unitáriusok (1.) -2009. április 18
- 8). Borbély István: Melyik évben kezdődött az unitarizmus Erdélyben? – Történetkritikai tanulmány
- 9). Száraz Miklós György: Dávid pöre - Szentháromság-tagadók: istenyilkosok, hitvitázók, unitáriusok (1.) -2009. április 18
- 10). Szegedi László: Az unitáriusok racionalizmusa
- 11). Veress Endre (kiadó), Epistolae et acta jesuitarum Trans- sylvaniae temporibus principum Báthorry (1571-1613). Bp. 1911. I. 185.

- 12). Koncz József: Göcsi Máté, a marosvásárhelyi ev. ref. egyházközség legelső papja (1552–1585) Erdély harmadik református püspöke (1579–1585), in: Marosvásárhely és vártemploma, szerk. Medvigy Endre, Bp., 80.
- 13). Nagy Szabó Ferenc memoriáléja, in: Erdélyi Történelmi Adatok, kiad. Mikó Imre, I., 1861, 173.
- 14). Balázs Mihály: Toroczkai Máté Marosvásárhelyen
- 15.). Erről részletesebben: Balázs Mihály: A Válaszúti komédia hátteréhez, in: Klaniczay- emlékkönyv.
- 16.). Balázs Mihály: Toroczkai Máté Marosvásárhelyen
- 17). DÁVID Ferenc: Az váradí disputacionac avagy vetelkedes nec az egy Attya Istenről és annac Fiaról, az Iesus Christusról és a Szent Lélekről igazán valo elő számlalássá, melly mindenic fél nec akarattyából kezdetett mind szent hauánac 20. napián 1569. esztendőben. Colosvarot 1569 (1570) [Heltai]. A címlevél után előszó a Választott híveknek egész Magyarországbán lakozóknak. A főrészt hat fejezetben az erdélyi unitáriusok és a reformátusok között 1569. október 20–25 napjain tartott váradí disputa anyagát foglalja össze párbeszédes formában. A végén: Az egy Atya Istenről és az ő Fiáról, a Jézus Krisztusról és a Szentlélekről való rövid vallása a prófétáknak és az apostoloknak írások szerint. A kolofon évszáma 1570. Szövegkiadását Nagy Lajos és Simén Domokos rendezte sajtó alá: A nagyváradí disputatio. Kolozsvár 1870.
- 18). Buzogány István: Nagyvárad és az unitáriusok a 16. században. Viszont ugyanezzel az adattal kapcsolatosan tesznek fel kérdőjeleket.
- 19). Ez a számadat a Kénosi Tözsér János féle egyháztörténeti munkában szerepel, és valószínűen az első pünkösdi analógiájára született.
- 20). Fehér Dezső: Oradea-Nagyvárad kultúrtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve, Nagyvárad. 1933-1937.
- 21). Egyes források szerint elűzték a református papot és így unitáriussá lett az egész gyülekezet.
- 22). 1934-től leányegyházközség, 1940-től önálló gyülekezet, valamint az 1960-as évektől szórványközpont.
- 23). A nagyváradí disputáció, kiad. Nagy Lajos és Simén Domokos, Kolozsvár, 1870. 62.
- 24). Sasvári Gergely - 1562. november 9-én került Wittenbergbe, Gregorius Sasvári nobilis ung. néven. 1565 táján hazatért Erdélybe, Nagyváradon rektor, majd egy évig a város református lelkésze lett. Kanyaró Ferenc szerint az 1569-es váradí dispután egy kérdésben igazat adott ellenfelének, amivel rágalmakat váltott ki maga ellen. 1570-ben írta meg művét, amelyben az álláspontját védelmezi vádlóival szemben. Címe: A szent vallásnak igaz títka, magyarázata és ellenségei ellen való igaz védelmezése. Váradí papsága után Mezőtelgedre kerül papnak, és ott éli le életét, egészen 1585-ben bekövetkező haláláig.

25). Kénosi Tózsér J.- Uzoni Fosztó I. i. m. I. 132; Borbély I., Adalék XVI. százévi drámai irodalmunk történetéhez. Ker. Magv. 44.(1909)97.; A magyar irodalom története. I. r. Bukarest 1950, 97.

26). Balázs Mihály: Eszmei és műfaji frissesség a 16. századi párbeszédű unitárius művekben

27). Rövid utmutatas az Istennek igei enec igaz értelmere. A ij lev.

28). Gellérd Imre erdélyi unitárius lelkész-teológus volt, a román kommunista diktatúra egyházüldözö politikájának áldozata. Teológiai doktori disszertációjá Az erdélyi unitarizmus négyszáz éves szellemtörténete a prédikációirodalom tükrében új gyakorlati teológiai diszciplínát teremtett: a prédikációirodalom történetét. Politikai okok miatt Gellérd Imre huszonöt év késéssel, 1996-ban kapta meg posthumus doktorátusát a kolozsvári Egyesített Protestáns Teológiai Intézettől. Ez a dolgozat doktori tézisének - melyet leánya, Dr. Gellérd Judit angolra fordított - egy fejezete.

Tartalom

Bevezetés	1
Országgyűlés.....	3
Zsinat	4
Hitvita	5
Nagyváradi hitvita	7
A nagyváradi hitvita jegyzőkönyve	10
Nagyváradi komédia.....	38
Forrásmunkák	40
Internetes források:	42
Jegyzetek:	42

Debrecen – Nagyvárad: 2009. október 24.-én.

Pap Gy. László